

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Вставні і вставлені конструкції як синтаксичні категорії

1.2 Класифікаційна характеристика вставних і вставлених структур

1.2.1 Основні типи вставних конструкцій

1.2.2 Класифікація вставлених конструкцій

РОЗДІЛ II. ФУНКЦІОНУВАННЯ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

2.1 Роль і значення вставних і вставлених синтаксичних одиниць у тексті

2.2 Потенціал вставних і вставлених конструкцій у сучасних публіцистичних текстах

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Проблеми синтаксису постійно знаходяться в центрі уваги мовознавців, тому що структура речення в сучасній українській мові є досить гнучким явищем, яке чутливо реагує на цільові настанови акту комунікації. Це призводить до того, що на кожному етапі наукового пізнання постають нові питання. До таких важливих проблем належить і питання про вставні та вставлені конструкції - особливі синтаксичні одиниці [27, с. 160].

Природа вставних і вставлених конструкцій була об'єктом вивчення багатьох мовознавців, а саме:

- 1) особливий статус, факультативний характер, структурна організація, позиція в реченні, спосіб ухвалення до базового речення (Б. Кулик, Л. Кадомцева, І. Вихованець, І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, А. Загнітко, В. Кононенко, П. Дудик, А. Мойсієнко, О. Семотюк, О. Шахматов, В. Виноградов, Б. Шапіро, В. Белошарпова, В. Тихомиров та ін.);
- 2) їхня семантика (А. Загнітко, В. Грицина, С. Байдусь, О. Семотюк);
- 3) інтонування цих одиниць (Н. Плющ, Р. Романова, Ю. Златопольський);
- 4) особливості пунктуаційного виділення вставних і вставлених конструкцій (В. Жайворонок, І. Савченко, А. Шапіро);
- 5) комунікативний і текстовий потенціал цих одиниць (А. Мамалига, З. Олійник, О. Артеменко, С. Гостева, С. Онишко) тощо.

Помічено, що увага мовознавців була зосереджена на розмежуванні вставних і вставлених конструкцій, на вивченні сутності й особливостей функціонування, аналізі їхньої семантики, синтаксичній будові, пунктуаційному виділенні, але стильовий потенціал вставних і вставлених структур залишився на периферії. Тому вивчення таких синтаксичних одиниць у фонді публіцистики видається досить-таки актуальним.

Мета роботи полягає у з'ясуванні структурно-семантичних і функціонально-

стилістичних особливостей вставних і вставлених конструкцій у публіцистичному стилі сучасної української мови.

Поставлена мета уможлиблює розв'язання таких основних завдань:

- 1) розглянути вставні та вставлені конструкції як лінгвістичні категорії;
- 2) виділити основні типи вставних і вставлених одиниць;
- 3) розкрити роль і значення аналізованих структур у тексті;
- 4) проаналізувати особливості функціонування вставних і вставлених конструкцій у публіцистичному стилі.

Об'єктом дослідження є вставні та вставлені конструкції, предметом - структурно-семантична й функціонально-стилістична специфіка цих синтаксичних одиниць у сучасній публіцистиці.

У курсовій роботі використані такі методи дослідження: описовий, структурний, функціональний.

Теоретичне значення роботи вбачаємо в розширенні знань про вставні та вставлені конструкції, що збагачує теорію синтаксису в структурному, семантичному та стилістичному аспектах.

Практичне значення. Наше дослідження може стати в нагоді при викладанні спецкурсу зі стилістики української мови, написанні методичних посібників із синтаксису сучасної української мови.

Структура дослідження. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Вставні і вставлені конструкції як синтаксичні категорії

Дослідження специфіки вставних та вставлених одиниць має давню традицію.

О. М. Турчак уважає, що на ранніх етапах розвитку науки про мову питання про вставлені й вставні конструкції окремо не розглядалося, оскільки вони тривалий час не розмежовувалися, хоча явище парентези давно перебувало в центрі уваги дослідників [27, с. 161].

На думку дослідниці, тільки з другої половини XIX століття в синтаксичній науці склалася інша концепція вставності, згідно з якою термін вставні слова закріпився за граматично відокремленими виразами суб'єктивного відношення до висловлюваного, а вставлені речення - за реченнями, вставленими в інше, але не зв'язаними з ним граматично [27, с. 161].

А. В. Висоцький принагідно зауважує, що вперше чітко намітив два типи вставних речень, які відрізняються за своєю функцією, І. Давидов і, таким чином, зробив перший крок до розмежування вставних і вставлених одиниць. П. Перевлеський продовжує думку І. Давидова, близько підходячи до сучасного розуміння категорії вставлення і використовуючи при цьому термін «вставлені речення», який уперше був введений Євграфом Філомафітським. О. Пешковський теж не ототожнює вставні і вставлені елементи [2, с. 218-219].

О. М. Турчак стверджує: на проблемі розмежування вставних і вставлених

конструкцій акцентує свою увагу Є. Седун. Проаналізувавши смислове наповнення і призначення вставних і вставлених одиниць, їхню інтонацію, мовознавець доходить висновку, що «вставні» і «вставлені» речення не можуть бути принципово розмежовані ні за конструктивно-синтаксичним, ні за інтонаційним оформленням [27, с. 161].

Питання про диференціацію вставних і вставлених конструкцій порушує й В. Тихомиров. Він насамперед зупиняється на характеристиці місця вставлень у структурі речення [26, с. 161].

К. Шульжук уважає, що, на відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення і речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, указуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формулювання думки [30, с. 169].

У працях А. П. Медушевського з'ясовано відмінності між вставними і вставленими словами, словосполученнями і реченнями. Вставні, за А. П. Медушевським, виражають упевненість / невпевненість, оцінку висловленого, зв'язок думок, а вставлені вживаються для розкриття, пояснення якогось із членів речення, його уточнення [22, с. 354-355].

Б. М. Кулик наголошує, що вставними називаються такі окремі слова, групи слів і цілі речення, які вставляються в речення для того, щоб показати певне суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловлюваних ним думок, подати їх оцінку чи зауваження з приводу сказаного [15, с. 169].

На думку вченого, на відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловлюваної ним думки, вставлені слова, словосполучення і речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які поповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки [15, с. 175].

Г. О. Козачук переконує, що вставні конструкції переважно виражають суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки, а вставлені структури містять додаткові повідомлення, зауваження, бувають поясненням до якогось із членів речення чи до речення в цілому.

Дослідниця стверджує те, що на відміну від вставних конструкцій, вставлені не мають модальних значень, не вказують на джерело повідомлення, на зв'язок та послідовність думок тощо. Вони свідчать лише про побіжні зауваження, додаткові повідомлення, які доповнюють, уточнюють зміст усього речення чи окремого його члена, а у зв'язку з цим вони не можуть починати речення, тому переважно стоять у середині або в кінці його [24, с. 365].

І. П. Ющук доводить, вставні слова й речення не несуть нової інформації, вони лише певним чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення і, отже, надають мовленню більшої природності, роблять його емоційно й інтонаційно насиченим [31, с. 556]. Мовознавець акцентує увагу на тому, що вставлені слова та речення суттєво

відрізняються від вставних слів і речень як своїм значенням, так і своєю інтонацією в усній мові, а також уживанням при них розділових знаків на письмі [31, с. 559].

Розглядаючи питання розмежування вставних і вставлених конструкцій, О. А. Войтова та Т. В. Крилова, услід за М. Каранською, Н. Валгіною, В. Бабайцевою, Є. Скобліковою, зауважують:

- 1) вставні та вставлені утворення мають деякі схожості, однак не можна їх ототожнювати, оскільки ці поняття самостійні, автономні і різняться не лише своєю цілеспрямованістю, а й структурними, семантичними, позиційними, інтонаційними характеристиками;
- 2) вставлені конструкції відрізняються від вставних не лише функціонально, лексико-граматичними особливостями в синтаксичному оформленні (порядок слів, характер внутрішньої структури тощо), смисловим значенням, а й унаслідок різного характеру інтенцій, що прагне реалізувати мовець;
- 3) зважаючи на самостійний інтонаційний контур та власний фразовий наголос вставлені конструкції можна охарактеризувати як інтонаційно-самостійні утворення на відміну від вставних;
- 4) вставлені конструкції можуть мати в своєму складі вставні, тоді як зворотнє явище неможливе (цікаво, що ще зовсім недавно це твердження виглядало б абсурдом і самопереченням, так як довгий час внаслідок сплутування або ототожнювання явищ вставності та парентезації досить часто поняття вставності «поглинало» поняття вставленості);
- 5) з погляду комунікативно-прагматичної лінгвістики вставний елемент визначається як компонент висловлення, що формує модальний план і реалізує певні комунікативно-прагматичні установки мовця; вставлений ж елемент, з однієї сторони, визначається як особливе синтаксичне явище, яке виходить за рамки і ускладненого, і складного речення, з іншої сторони ? як явище, що структурно ускладнює речення, до якого входить, а на рівні висловлення створює «двотекст» і виражає метакомунікативний зміст [3].

Різняться вставні та вставлені конструкції і місцем розташування у реченні, і уживанням відповідних розділових знаків.

Так, місце розташування вставних конструкцій в основному реченні довільне, проте найчастіше розміщуються вони на початку й у середині речення. Рідше зустрічаються в кінці його: Газик рвонувся вперед, замолов колесами, пішов, пішов і, нарешті, вибрався на рівне (О. Гончар); Міркував собі так: якщо мама ніколи не розповідають про це, то неспроста, мабуть (А. Головка).

Із розділових знаків, що виділяють вставні конструкції в реченні та відокремлюють їх від інших членів, переважають коми. Якщо вставні конструкції входять до складу відокремлених членів речення, то вони, як правило, не виділяються комами: Деся далеко, мабуть під Черніговом, глухо гули гармати» (О. Десняк).

Коли при вставних конструкціях є сполучники, які до них відносяться, то вони виділяються разом зі сполучниками: Але ж як не дійде, не проб'ється Кожущенко, то загине отут і він, Серьога, бо, як видно, надовго розгулялась хурдига...» (О. Гончар); Не знаю, чи побачу Вас, чи ні. А може, власне, і не в тому справа (Л. Костенко).

Якщо ж сполучник відноситься до інших членів чи до всього речення, то вставна конструкція обов'язково виділяється комами і цим самим відмежовується від сполучника: Мокій ...А то ще кажуть: миска з крутими берегами. Або пустився берега чоловік... Або, нарешті, кажуть, берега дати... (М. Куліш).

Вставлені ж конструкції здебільшого виділяються дужками: Три сини, та дочка, та дорослі онуки (Від обличчя твого відірватись несила) Підняли тебе легко на дужії руки. Так, як ти їх легенько в житті проносила (А. Малишко).

Навіть одне слово може виділятися дужками, коли воно має в собі додаткове пояснення: За селом зелено-зелено, і по хвилях переливи червоні (од сонця) (А. Головка).

Невеликі вставлені конструкції, які стоять переважно в середині основного речення і мають із ним тісніший змістовий контакт, виділяються з обох боків тире: За вікном - згори було видно - шуміло, вирувало залите сонцем місто (С. Скляренко).

Комами з тире відокремлюються від інших членів основного речення вставлені конструкції тоді, коли на місці розриву повинна бути кома: Не було ще такого літнього ранку, - хіба вже каміння з неба, - щоб дід Арсен, прозваний Бугилею, всидів дома (Г. Тютюнник).

У складних синтаксичних конструкціях, у яких використовуються вставні та вставлені структури, спостерігається їхнє органічне поєднання. У такому разі вони експресивно забарвлюють текст і наповнюють його різними модальними та семантичними відтінками: Ще недавно - просто, здається, вчора було - стояли ми з нею під нашою любимою вишнею (М. Коцюбинський). Розділові знаки тут розподіляються так: вставні слова виділяються комами, а вставлені конструкції - тире або дужками.

Отже, вставлені та вставні конструкції - це різні синтаксичні одиниці, що мають диференційні ознаки на функціональному, структурному, позиційному, інтонаційному та пунктуаційному рівнях.

1.2 Класифікаційна характеристика вставних і вставлених структур

1.2.1 Основні типи вставних конструкцій

За значенням вставні слова поділяються на кілька розрядів:

1) вставні слова з модальним значенням, які виражають оцінку мовцем міри реальності повідомлюваного (впевненість чи невпевненість, передбачення, можливість чи неможливість тощо: звичайно, безсумнівно, ймовірно, можливо, напевне, здається, очевидно, безумовно, мабуть, може, либонь): Звісно, то скрипіли охоплені полум'ям осені дерева (М. Стельмах); Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому (М. Стельмах);

2) вставні слова з емоційним значенням, що виражають почуття мовця у зв'язку з повідомленням (радість, співчуття, здивування тощо: на щастя, на жаль, на сором, дивна річ, як на біду, як навмисне тощо): Ах, шкода, що вчора цілий день ішов дощ - уже тая проклята поліська осінь! - було б так гарно походити в легкій білій сукні по сухому листі під жовтими й червоними вітами дерев! (Леся Українка); На щастя, на виноградник Замфірів флоксера далеко не пішла (М. Коцюбинський);

3) вставні слова, що вказують на джерело повідомлення, вираженого реченням у

цілому або його окремими частинами (кажуть, як кажуть, як відомо, по-нашому, по-моєму, на думку, з точки зору, за повідомленням та ін.): Кажуть, мудрість приходить з роками (Л. Дмитерко); Почин, кажуть, великий чоловік (Панас Мирний); Як ви знаєте, через наш район будується асфальтова дорога (Ю. Яновський);

4) вставні слова, що вказують на зв'язок висловленої думки з попередньою, на послідовність викладу (по-перше, по-друге, нарешті, інакше кажучи, наприклад, навпаки, отже, таким чином, однак, проте): Робітників привабив, а казарм стільки, як і було, та й ті порозвалювались: словом, без вікон, без дверей повна горниця людей (С. Черкасенко); Нарешті, курячи пилюгою, з'явилися дві машини (М. Стельмах);

5) вставні слова, звернені до співрозмовника з метою активізувати його увагу, викликати бажану реакцію з приводу висловленого (знаєте, вірите, уявіть собі, зверніть увагу, зрозумійте тощо): А що таке, спитать би вас, жар-птиця? (Л. Глібов); Але доля звела нас дуже близько і, повірте, здружила (Ю. Збанацький);

6) вставні слова, що виражають емоційну природу вислову, підкреслюють експресивні відтінки його (даруйте, пробачте на слові, признатись, жарт сказати та ін.): Можна сказати, дочекалися свого свята (М. Стельмах); Про все в Вас єсть: і за народ, і за недолю краю. А як до серця те узять - даруйте, я не знаю (П. Тичина);

7) вставні слова, що вказують на оцінку міри того, про що йдеться, а також на міру його звичайності (найбільше, найменше, в крайньому випадку, буває, бувало, звичайно тощо): Буває, в неволі іноді згадаю своє стародавнє (Т. Шевченко); Чи не побився, бува, Гершко з писарем (І. Карпенко-Карий);

8) вставні слова, за допомогою яких робиться висновок, зв'язок із попередньою думкою, підбиваються підсумки (отже, взагалі, словом, значить, виходить, навпаки та ін.): Значить, єсть у нас ті соки, що коріння поять (П. Тичина); Отже, Шовкун не вповав ні на шану, ні на повагу (Панас Мирний) [25, с. 141-143].

За складом розглядаються вставні слова, словосполучення і речення.

У значенні вставних слів найчастіше виступають модальні слова: мабуть, очевидно, певно, безперечно, можливо, безсумнівно. Більшість із них співвідносяться з прислівниками: нарешті, власне, взагалі, звичайно, навпаки. Або прислівники утворені від інших частин мови, у тексті стають вставними словами: наприклад, зрештою, по-перше, по-вашому, без сумніву, по суті, в разі, до речі, з радості (прислівникові сполучення).

Роль вставних слів можуть виконувати деякі дієслова: розуміється, бачу, чуєте, знаєте, даруйте, дозвоьте та ін.

Також роль вставних слів відіграють сполучники і частки: власне, мовляв, проте, однак, втім, отже та ін.

У ролі вставних словосполучень і сполучень слів найчастіше бувають такі: власне кажучи, чесно кажучи, сказати правду, кажучи відверто, з одного боку, як відомо, як звичайно, як правило, на щастя, на диво, за словами та ін.

Вставні словосполучення бувають вільні і фразеологічні. До вільних належать: на мій погляд, на мою думку, за словами (такого чи таких) та ін. До фразеологічних належать: таким чином, так би мовити, власне кажучи, в усякому разі та ін. [15, с. 171].

1.2.2 Класифікація вставлених конструкцій

За значенням вставлені конструкції поділяються на:

- 1) вставлені одиниці з додатковим поясненням: А не ті вже літа, щоб, як замолоду, - з Вітрової Балки мало не двадцять верст до Князівки (за всякої погоди - і в сльоту осінню, і в холод зимовий), а тоді ще поїздом до Славгорода» (А. Головка);
- 2) з уточненням: Одсвяткував 18 серпня Український народний театр 100-літній ювілей від часу першої постановки «Наталки Полтавки». Було урочисто. Грала кращі артисти: О. К. Саксаганський (Виборний), Мар'яненко (Микола), Сабінін (Возний), Литвиненко-Вольгемут (Наталка), Козловський (Петро), Нікольська (Терпилиха), був повнісінький театр, портрет Котляревського на сцені, і живі квіти зливою на кін летіли... Шанували прапрабабусю українського репертуару (Остап Вишня);
- 3) з принагідним зауваженням: Справді, у світлому великому небі - ніколи я не бачив над собою такого неба! - в дальній далечі, у високій високості, де, мабуть, лише реактивні літають, йдуть табуни птахів (О. Гончар);
- 4) із супроводом тексту драматичного твору (як ремарки): Логвин. Дайте ж, панотченьку, я вас поцілую в руку. (Цілує старому руку) (М. Кропивницький); «Дядько Тарас. (на дверях): А де у вас тут витерти ноги? (М. Куліш);
- 5) з посиланням на джерело цитування: Тищенко, коли йому по обіді Ірина показала газету (не могла не показати), прочитав її досить спокійно (Ю. Мушкетик).

За будовою вставлені конструкції співвідносні з:

- 1) словом: Друге (слухати) навіть більш важливе (М. Рильський);
- 2) словосполученням: А це вміння (розмовляти й слухати) дуже важливе для письменника (М. Рильський);
- 3) простим реченням: Побачив Вовк (він недалечко був) та й дума (Л. Глібов);
- 4) складним реченням: І хто зна (це вже Грицькові сімнадцятий ішов, а Оріся на три роки молодша) - чи не переросла б оця дружба в глибше почуття (А. Головка);
- 5) групою самостійних речень, об'єднаних однією темою: Щоб запобігти цій дивовижі (сидіти вже в хаті й не побачитися з Орісею! Та що ж вона скаже, як прокинеться!) - він (Кирилко), недовго думавши, сплигнув з ослона і, підбігши до Орісі, затормошив її за плече - Орісю! Орісю! Ось ну-бо, прокинись! (А. Головка) [23, с. 275].

Отже, вставні та вставлені конструкції в сучасному мовознавстві піддаються класифікаціям з різних боків. Найважливіші з них - за складом компонентів і за семантикою. Інші класифікації сполучаються з цими двома.

РОЗДІЛ II. ФУНКЦІОНУВАННЯ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

2.1 Роль і значення вставних і вставлених синтаксичних одиниць у тексті

Питання про співвідношення вставних і вставлених конструкцій із текстом стало об'єктом вивчення О. М. Турчак. Вона помітила, що властивість цих синтаксичних структур переводити зміст висловлення на інший, порівняно з основним контекстом, ярус, дозволяє суміщати в тексті не тільки різні типи мовлення, але й різні типи розповіді. Це дає можливість використовувати ці одиниці в тексті для створення «ситуацій контрасту» [27, с. 166].

Уведення до структури будь-якого тексту вставних і вставлених конструкцій пов'язане насамперед з комунікативним наміром автора, його прагненням досягнути повноти викладу через вираження своїх зауважень, доповнень, уточнень, оцінок.

Для всіх стилів сучасної української мови найхарактернішими є вставні слова, що:

- 1) указують на стосунки між частинами тексту (по-перше, по-друге, отже, таким чином, у такий спосіб, насамперед, передусім, нарешті, насамкінець);
- 2) передають ставлення до способів висловлення думки (імовірніше, іншими словами, точніше);
- 3) зазначають джерело повідомлення (на думку вченого, за даними досліджу, за результатами аналізу);
- 4) пом'якшують категоричність висновків і порад (як відомо, припустімо, треба гадати);
- 5) дають раціональну або емоційну оцінку інформації (поза сумнівом, напевне, мабуть, можна погодитися, на жаль, на щастя).

Більше того, художня література використовує увесь набір вставних слів, які у взаємодії з лексичними, граматичними та іншими засобами стилю сприяють відтворенню різноманітних відтінків - припущень, сумнівів, впевненості, ствердження, заперечення тощо.

Особливо широко вживаються вставні слова в розмовному мовленні, надаючи йому емоційної наснаженості та експресії.

У науковому стилі вставлені конструкції є засобом уточнення й роз'яснення, додаткового повідомлення. Можуть містити побіжні зауваження й коментарі, що з'являються в ході висловлення думки.

Т. В. Ковтун зауважує, що специфіка науково-популярного викладу, прагнення довести наукову інформацію до читача-нефахівця дозволяють зробити вставні та вставлені конструкції інформативно вагомими, емоційно і експресивно насиченішими фрагментами. Так, наприклад, авторську індивідуальність, її активність у тексті передають форманти, змістом яких є суб'єктивні почуття, враження автора, його ставлення до предмета мови, наприклад, Читач відчує (не може не відчувати) естетичну насолоду від зустрічі з новим словом тільки тоді, коли труднощі, пов'язані із сприйняттям... не будуть занадто великими, непереборними («Культура слова») [13].

Велику групу різноманітних за змістом вставних і вставлених конструкцій об'єднує спільна мета їх використання - забезпечення зрозумілості, однозначного сприйняття наукової інформації. Вони можуть:

- 1) характеризувати важливі в комунікативному відношенні фрагменти основної частини речення;
- 2) містити уточнення;
- 3) тлумачать малозрозумілі або нові для читача слова тощо [13].

Науковим текстам притаманна підкреслена аргументованість, конкретність викладу. Саме цим пояснюється велика кількість у цих текстах вставних і вставлених конструкцій.

Уточнювальні за формою вставлені конструкції в красному письменстві набувають

ознак образності.

У художньому й публіцистичному мовленні вставлені конструкції сприяють розвиткові другого плану розповіді.

Отже, у текстах наукового й офіційно-ділового дискурсів, де вживається досить багато вставних і вставлених конструкцій, такі одиниці виконують строго синтаксично-структурні зв'язувальні функції і не мають вираженого експресивно-емоційного семантичного змісту.

У художньо-літературному, розмовному, епістолярному й конфесійному дискурсах використання вставних і вставлених одиниць спрямовано на опис і характеристику певних деталей подій, або їх персонажів, і таким чином, на створення експресивно-емоційного змісту повідомлення.

2.2 Потенціал вставних і вставлених конструкцій у сучасних публіцистичних текстах

Вставні та вставлені конструкції як поліфункційні одиниці у публіцистичному тексті мають потужний комунікативний потенціал, і хоча вони є синтаксично ізольованими, у смисловому відношенні - пов'язані з широким мовленнєвим контекстом. Такі слова, словосполучення, речення, за допомогою яких здійснюється модальна та емоційно-експресивна оцінка повідомлення, викладеного у тому чи тому тексті, одночасно є його семантичним і формальним засобом зв'язку [20, с. 245].

Зауважуємо, у фонді сучасної публіцистики вставні компоненти виконують такі найголовніші функції:

- 1) суб'єктивно-модальну (це вставні одиниці зі значенням упевненості / невпевненості, достовірності / недостовірності: Без сумніву, технічна сила людини значна і можливість коїти зло величезна («Дніпро»);
- 2) адресації мовлення: Згадаймо, скільки надій покладалося на згаданий Закон «Про мови», прийнятий ще 1989 року («Українське слово»);
- 3) авторизації мовлення: Хоч, як на мене, думати - теж не останнє заняття для парламентарія («Дніпро»);
- 4) структурно-композиційну: Отже, звертаємося до своєї прадавньої віри, до народних джерел і батьківської пам'яті, там наше коріння і спасіння («Київ»);
- 5) довідково-інформативну: А, як то кажуть, що будуємо - те й маємо («Час-Тіме»).

Дійсно, В. І. Грицина стверджує, що в реченнях публіцистичного стилю спостерігається досить широкий спектр модальних та суб'єктивно-оцінних значень, виражених вставними одиницями [4, с. 8].

Для цих конструкцій є характерною різноманітність морфологічного вираження та структурного оформлення. Найбільш частотним граматичним варіантом є однослівні вставні компоненти: модальні слова, прислівники. Рідше в цій функції виступають іменники, прикметники та слова сполучникового типу. Серед модальних слів частіше використовується ті, що передають значення впевненості, наприклад: Звичайно, культурна сфера України опинилася в дуже тяжкому економічному становищі («Київ»); Безперечно, одна з найкolorитніших постатей пори «великої руїни» - Петро Дорошенко («Дніпро»). Домінування слів цієї семантичної групи породжене характером комунікативної ситуації публіцистичного мовлення, коли автор

впевнений у змісті повідомлюваного. У випадках, коли з різних причин такої впевненості немає, вживаються модальні слова може, можливо та ін., наприклад: Може, не завжди ми робимо так, як робили наші пращури («Київ»); Можливо, це одне з найбільших чудес двадцятого століття - з'ява на політичній карті світу великої європейської держави України («Літературна Україна») [4, с. 9].

Синонімічним засобом вираження ставлення до повідомлюваного може виступати і вставний іменник правда, наприклад: Правда, у споминах, які з'явилися на Заході, ті фактори чомусь обминають, вчинки мотивують в основному з погляду ідеалістичної самопожертви («Дзвін») [4, с. 9].

Наступною групою за частотою вживання серед частин мови в текстах публіцистики є прислівники, функціонально вони, як і група модальних слів, є словами-організаторами, які вводять логічний контекст, наприклад: Врешті, зневага рідного ніколи не була основою любові до братнього (Г. Тарасюк). Функціональними синонімами до цієї групи вставних одиниць виступають слова сполучникового типу отже, однак, наприклад: Отже, звертаємося до своєї прадавньої віри, до народних джерел і батьківської пам'яті, там наше коріння і спасіння («Київ») [4, с. 9].

В. М. Кравченко акцентує увагу на тому, що одним із найважливіших завдань публіцистичного тексту є сприяння формуванню громадської думки, тому соціальна оцінність публіцистичного стилю безпосередньо пов'язана з ним. Аналізуючи складові змісту текстів публіцистики з точки зору прагматичної теорії, слід розглядати співвідношення та функціонування мовних засобів, які використовуються для передачі ставлення адресата до того, про що він повідомляє адресантові в конкретній комунікативній ситуації. Адже для того, щоб сформувавши певну систему думок слухача, читача, глядача, публіцистичний твір має бути бездоганним щодо логіки і мовного оформлення. Йому протипоказані штампи, сухість викладу. Логіка викладу й емоційно-експресивне забарвлення мають бути взаємно врівноважені і гармонійно поєднані, публіцистика повинна одночасно впливати, інформувати і бути емоційною. Це пов'язується з такою специфічною ознакою публіцистичного стилю, як відкрита оцінність мови [14, с. 150-151].

Відомо, що певний факт може цікавити автора не як окремий елемент, а в поєднанні з соціальними оцінками, але в багатьох текстах факти подаються відокремлено від авторських оцінок, без засобів емоційного забарвлення. Потребує урізноманітнення мовлення з метою уникнення передбачуваності, штампів. Головним завданням мовця стає досягнення емоційного впливу на адресанта, не виходячи за межі стандартизації. Подаючи актуальні проблеми суспільства, публіцистика оперує різноманітними лінгвальними засобами, одним із яких є одиниці інфраструктури речення, а саме - частина вставних і вставлених конструкцій [14, с. 151].

І. Онищенко стверджує, що емоційну оцінку фактів і подій у базовому реченні публіцистичного тексту виражають вставні одиниці іменникового типу, виражені прийменниково-іменниковими формами. Переважають конструкції «прийменник на + іменник», функціонуючи як без поширювачів (на щастя, на радість, на жаль, на горе, на сором та ін.), так і з поширювачами (на велику радість, на нашу велику радість, на великий жаль, на превеликий жаль, на превеликий смуток та ін.), підкреслюючи

високий ступінь вияву оцінки. Автор оцінює те, про що розповідає, виходячи з етичного критерію добре / погано [17, с. 301].

Емоційні оцінки радості, задоволення виражаються вставними словами на щастя, на радість, на наше щастя, на велику радість та ін. Наприклад: На щастя, Марія Галич не потрапила у жорна сталінських репресій, як її колеги по перу: Євген Плужник, Борис Антоненко-Давидович, Валер'ян Підмогильний, Григорій Косинка («Літературне Придніпров'я»); На радість уболівальникам, «Мілан» отримав другу поспіль перемогу («Спорт») [17, с. 301].

Негативні емоційні оцінки виражаються за допомогою вставних одиниць на жаль, на великий жаль, на превеликий жаль, на сором, на горе та ін. Вони в публіцистичних текстах служать засобом вираження:

- 1) жалю: Попри всю цінність зібраних матеріалів, мусимо, на жаль, констатувати: для написання таких пізнавальних книжок самого лише патріотизму замало - потрібен дар володіння словом, уміння відібрати й подати вражаючі факти з нашої давньої й недавньої історії, одне слово - талант публіциста... («Літературна Україна»);
- 2) прикrostі: На великий жаль, це дуже прикро, і вони пішли не на користь українсько-російським відносинам («Епіцентр»);
- 3) обурення: На жаль, не лише пересічні громадяни країни, а й народні депутати не можуть отримати повноцінну інформацію («Нація і держава»);
- 4) осуду: У нас є українці різної етнічної приналежності - державники, і є українці не лише «русскаязычные», а й, на превеликий жаль, україномовні і україногенні, які вороже ставляться до незалежності України, до самих українців етнічних («Київ»);
- 5) незадоволення: На жаль, відсутні сучасні механізми економічних зв'язків з підприємцями, власниками підприємств торгівлі та харчування («Червоний гірник»);
- 6) тривоги: На жаль, кон'юнктура, яка склалася в сучасному образотворчому мистецтві Придніпров'я, не сприяє широкій популяризації творчості цих художників, як і художників «огрінської школи» («Літературне Придніпров'я») [17, с. 301-302].

Серед вставних конструкцій у сучасній публіцистиці широко представлені односкладні (означено-особові, неозначено-особові, безособові та безособово-інфінітивні) речення, які виконують різні функції:

- 1) власне-модальну й означають ставлення мовця до ступеня реальності змісту висловлення (Він повернутий на доопрацювання, поки що, треба гадати, його знову будуть «протягувати» наші політичні опоненти («Літературна Україна»);
- 2) модально-вольову й позначають різні контакти із співрозмовником (Все ж, сподіваюсь, в головному я не помилюся («Дніпро»);
- 3) модально-кваліфікативну і вказують на джерело повідомлення, ставлення мовця до способу оформлення висловлення (А, як то кажуть, що будемо - те й маємо («Час-Тіме»);
- 4) модально-кваліфікативну функцію і вказують на джерело висловлення (Як пише Грушевський, «нарід же і не поворухнувся» («Дніпро»)) [4, с. 10].

Що ж до вставлених конструкцій, то, на думку В. І. Грициної, у семантичному плані вони взаємодіють зі змістом усього висловлення, беручи участь у загальному комунікативному завданні й співвідносячись із змістом базового речення або

окремих його членів. Така взаємодія виявляється насамперед тоді, коли ті чи інші елементи базової структури є семантично недостатніми [4, с. 11].

Виокремлюємо такі функції вставлених конструкцій у сучасній публіцистиці:

1) оцінна (різні типи оцінок: інтелектуальна, емоційна, етична, мовна та ін. У публіцистичному стилі переважають вставлення, які виражають позитивну або негативну емоційну оцінку: Особливість (а сьогодні горе!) Шостки - наявність у ній кількох великих підприємств ВПК, продукція яких у незалежній Україні стала практично непотрібною («Голос України»);

2) розширення інформації: Зараз ви можете будь-коли приїхати у військову частину, де служить ваш син (а служить він тепер дома, в Україні, часто в своїй області, а то й районі), провідати його, поговорити («Літературна Україна»);

3) авторизації мовлення: «Горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготованими!» (Франко) («Дніпро»);

4) довідково-інформативна: А що головним замовником наукової роботи у нас є держава, то пріоритетну роль тут треба надавати тим дослідженням, які забезпечують економічну незалежність України, її становлення як цивілізованої держави (це паливно-енергетичний комплекс, наукоємні технології, виготовлення ефективних діагностичних та лікувальних препаратів тощо) («Голос України»).

Як уважає І. Онищенко, автор, даючи за допомогою вставленої одиниці оцінку тому, про що йдеться в основному реченні, виражає власну точку зору, сформовану відповідно до певних суспільних критеріїв, а це певним чином впливає на вироблення переконань читача [17, с. 302].

У публіцистичних текстах, на думку дослідників, переважають вставлені конструкції, які виступають коментарем-роздумом автора до висловленого в базовій частині.

Наприклад: Хоча перед покійним Вередюком і досі ніхто з офіційних осіб, причетних до перебігу слідства у «справі Александрова», так і не вибачився (мертвому-то, звісно, байдуже, але на живих було б хоч трохи менше сорому), проте всі ходи теперішніх слідчих говорять начебто про готовність принаймні частково щодо нього справедливості відновити («Україна молода») [17, с. 302].

Менш частотними в текстах публіцистики є вставлені конструкції, які містять емоційну оцінку висловленого в базовому реченні: Як би нашій державі важко не було, її керівники не мають права думати тільки про економіку (хоч і тут ще й досі нічого мудрого не зроблено!) і не сприяти розвиткові культури, що завжди свідчило про недалекоглядність можновладців («Київ») [17, с. 302].

І. Онищенко стверджує, що, відображаючи емоційний стан автора, ці конструкції мають високий ступінь впливу на читача. Своє бачення тих чи інших життєвих реалій та ставлення до них автор намагається подати у певній граматичній структурі, яка, на його думку, є найбільш релевантною для вираження потрібної комунікативної інтенції. Питальна форма з цього погляду виступає як така, що здатна реалізувати емоційно-оцінне та суб'єктивно-модальне значення з високим ступенем експресії: Звідси повзуча ряснота ерзацу жаргонних звертань: шеф, бос, патрон, головний, папа, начальник, старшой, у найкращому (чи найгіршому?) разі - керівник («Київ») [17, с. 302].

В. А. Чабаненко, вказуючи на інформативність вставлених конструкцій, переконує, що поширення вставлених одиниць із цією семантикою увиразнює появу в реципієнта відчуття інформаційного комфорту, відчуття, що з ним спілкуються як з рівноправним співрозмовником, його поважають, сприймають як достойного партнера. Іншими словами, за допомогою вставлень інформативного плану створюють відчуття рівності (інтелектуальної, світоглядної, професійної) співрозмовників [28, с. 63].

Структурно-композиційна функція є характерною для вставних і вставлених елементів. Ці одиниці відіграють значну роль у структуруванні як окремих висловлень, так і тексту в цілому. Частіше за все вони вказують на хід думки автора, на її послідовність, на протиставлення одних думок іншим, на взаємозалежність між двома сусідніми висловленнями. Крім цього, вставні та вставлені одиниці можуть сигналізувати про введення коментування, ілюстрації і т. ін. до висловленого.

Вносячи додаткові відтінки в повідомлення, вони увиразнюють логіко-сміслові зв'язки між його частинами і сприяють кращому розумінню тексту [4, с. 19]: На території (17гектарів) колишнього Льодового стадіону (біля іподрому) планується будівництво великого комплексу, котрий матиме назву «Олімпійське селище» («Голос України»).

В. І. Грицина також вважає, що вставні та вставлені одиниці виконують довідково-інформативну функцію, оскільки вони можуть містити інформацію про джерело повідомлення, різноманітні цифрові дані, одиниці вимірів, пояснення до графічних позначень та технічні зауваження [4, с. 19].

Отже, у сучасній публіцистиці вставні і вставлені одиниці відзначаються певними структурними та семантичними особливостями, зумовленими комунікативною специфікою цього стилю.

Зростання уживаності вставних та вставлених слів, словосполучень і речень пояснюється суб'єктивованістю публіцистичного мовлення, режимом мовної економії задля передачі більшої інформативності стислішими формами, функціями публіцистичного стилю.

український мова синтаксичний текст

ВИСНОВКИ

Мова публіцистики не тільки «називає» поняття, явища, факти, речі, людей та повідомляє про них, вона також покликана активно діяти на маси читачів певним чином, доносити ті чи інші ідеї та твердження. Виконання цього завдання зумовлює наявність вставних і вставлених одиниць.

У ході дослідження було встановлено, що на сьогодні питання функціонування вставних і вставлених структур носить дискусійний характер. Так, досить довгий час учені не виділяють вставлені конструкції зі складу вставних. Тільки з другої половини XIX століття термін «вставні конструкції» закріпився за граматично відокремленими виразами суб'єктивного відношення до висловлюваного, а «вставлені одиниці» - за конструкціями, вставленими в речення, але не зв'язаними з ним граматично.

Ми поділяємо визначення Б. М. Кулика, який вважає, що вставними називаються такі окремі слова, групи слів і цілі речення, які вставляються в речення для того, щоб показати певне суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловлених ним думок, подати їхню оцінку чи зауваження стосовно сказаного.

Б. М. Кулик переконливо доводить, на відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення й речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які поповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, указуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки.

Помічено, вставні та вставлені конструкції здатні поєднувати в собі інформативну та експресивну функції, тому не дивно, що в публіцистичному стилі вони надають висловленню різноманітних модальних та суб'єктивно-модальних значень.

Ці одиниці виражають не тільки оцінку подій, явищ, фактів, осіб, про які йдеться в базовій частині речення, але й виступають засобом вираження мовної оцінки, можуть містити в собі інформацію про недостовірність джерела повідомлення, про документальність твердження, посилання на авторитет того, хто надає інформацію, виражати позитивну чи то ж негативну емоційну оцінку тощо. У публіцистичних текстах вставні одиниці представлені всіма наявними в українській мові засобами: вставними словами, сполученнями слів, вставними реченнями.

Зауважуємо, вставлені компоненти досить активно функціонують у публіцистичних текстах, причому переважають контекстуально орієнтовані вставлені конструкції, які мають чітку смислову кореляцію з базовою частиною. Такі конструкції відзначаються семантичною багатоплановістю: переважно вони уточнюють, пояснюють, розширюють, коментують, доповнюють висловлене, містять порівняння, ілюстрації, приклади, коментарі-роздуми автора, його емоційно-експресивні та модальні оцінки. Вставні та вставлені конструкції виконують у публіцистичному тексті цілу низку комунікативно-інформативних функцій:

- 1) адресації;
- 2) авторизації;
- 3) розширення інформації;
- 4) суб'єктивно-модальну;
- 5) оцінну;
- 6) структурно-композиційну;
- 7) довідково-інформативну.

Сподіваємося, результати курсової роботи поглиблять теорію синтаксису.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому вивченні функціонування вставних і вставлених конструкцій у різних стилях сучасної української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури речення / Д. Х. Баранник // Мовознавство. - 1993. - № 6. - С. 13?19.

2. Висоцький А. В. З історії вивчення вставних і вставлених частин речення / А. В. Висоцький // Система і структура східнослов'янських мов. - К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. - С. 218-223.
3. Войтова О. А. Парентетичні елементи в аспекті перекладу / О. А. Войтова, Т. В. Крилова // Режим доступу : <http://intkonf.org/voytova-oa-krilova-tv-parentetichni-elementi-v-aspekti-perekladu/>.
4. Грицина В. І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / В. І. Грицина; Запоріж. держ. ун-т. - Запоріжжя, 2002. - 20 с.
5. Житар І. В. Структура та стилістичні функції вставлених конструкцій у науковому і публіцистичному стилях української літературної мови : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / І. В. Житар. - К., 2011. - 19 с.
6. Житар І. В. Диференційні ознаки вставлених і вставних конструкцій : порівняльний аспект / І. В. Житар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. - К. : Університет «Україна», 2009. - Вип. 19. - С. 39?52.
7. Житар І. В. Історія вивчення вставлених конструкцій / І. В. Житар // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / Відп. ред. М. Я. Плющ. - К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. - Випуск 4. - С. 31-36.
8. Жученко Д. І. Інтонаційні особливості вставлених конструкцій в залежності від їх синтаксичної структури / Д. І. Жученко // Мовознавчі студії. - К. : Наукова думка, 1976. - С. 85?90.
9. Загнітко А. Семантика і прагматика вставлених одиниць в українському реченні / А. Загнітко // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна, 2000. - Вип. 28. - С. 301-309.
10. Загнітко А. П. Український синтаксис (Науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс) : навч. посібник / А. П. Загнітко. - К. : ІЗМН, 1996. - Ч. 2. - 240 с.
11. Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. - К. : Вища школа, 1985. - 127 с.
12. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. - К. : НМКВО, 1992. - 399 с.
13. Ковтун Т. В. Щоб і науково, і популярно / Т. В. Ковтун // Культура мови на щодень. - 2010. - Режим доступу : <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine36-19.pdf>.
14. Кравченко В. М. Співвідношення експресивних мовних засобів у публіцистичному стилі / В. М. Кравченко // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць / відп. ред. А. М. Поповський. - Д. : Пороги, 2010. - Вип. 9. - С. 150?158.
15. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. II частина / Б. М. Кулик. - К. : Радянська школа, 1961. - 286 с.
16. Мамалига А. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій (на матеріалі газет) / А. Мамалига // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. - Серія : Журналістика. - К., 1997. - Вип. 4. - С. 239-248.
17. Онищенко І. Одиниці інфраструктури речення як засіб вираження оцінності в публіцистичних та інформаційних текстах / І. Онищенко // Лінгвістичні студії : Вип.

- 15 / Укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. - Донецьк : ДонНУ, 2007. - С. 300-304.
18. Особливості мови і стилю засобів масової інформації : навч. посіб. / за ред. А. П. Коваль. - К. : Вища школа, 1983. - 151 с.
19. Плющ Н. К. Інтонація вставності в українській мові / Н. К. Плющ. - К. : Наукова думка, 1976. - 132 с.
20. Приймак А. Мовні засоби реалізації експресивності та емоційності у щоденникових текстах на синтаксичному рівні (на матеріалі «Дневника» Т. Г. Шевченка) / А. Приймак // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. - Вип. № 21. - 2010. - С. 245-250.
21. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. - К. : Вища школа, 1994. - 670 с.
22. Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Медушевського. - К. : Вища школа, 1975. - 398 с.
23. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К. : Вища школа, 1989. - 334 с.
24. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. - 7-ме вид., стер. - К. : Вища школа, 2009. - 430 с.
25. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. - К. : Вища школа, 2005. - 270 с.
26. Тихомиров В. Разграничение вводных и вставных конструкций в современном русском языке / В. Тихомиров // Русский язык в школе. - 1963. - № 6. - С. 100-102.
27. Турчак О. М. З історії вивчення вставлених конструкцій як синтаксичної категорії структурно-комунікативного рівня / О. М. Турчак // Вісник Дніпропетровського університету : науковий журнал. Серія : Мовознавство. - Дніпропетровськ, 2011. - Вип. 17. - Т. 3. - С. 160-166.
28. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. - Запоріжжя : ЗДУ, 2002. - 315 с.
29. Шинкарук В. Д. Нарис із синтаксису зв'язного мовлення / В. Д. Шинкарук. - Чернівці : Рута, 1997. - 152 с.
30. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник / К. Шульжук. - К. : Академія, 2004. - 397 с.
31. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. - К. : Либідь, 2004. - 640 с.